

ПРЕФІКСАЛЬНИЙ СЛОВОТВІР ОКАЗІОНАЛЬНИХ ЛЕКСЕМ

Лощинова Інна Сергіївна

к.філол.наук, ст. викладач
кафедри мовної підготовки
Дніпровського державного
медичного університету

Словотвірний аспект утворення okazіоналізмів віддавна вважають важливішим, ніж лексико-семантичний та функційно-стилістичний, оскільки, за свідченням Ж. Колоїз, мовленнєві новотвори досить часто демонструють великі резервні можливості словотвірної мовної підсистеми [3, с. 5]. Досягнення в царині словотвору okazіоналізмів є результатом тривалих наукових досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. На українському мовному ґрунті особливості утворення неолексем викликали зацікавлення таких науковців, як Г. Вокальчук, В. Герман, В. Горпинич, Ж. Колоїз, О. Стишов, В. Чабаненко, Т. Юрченко. З об'єктивних причин малодослідженими залишилися неолексеми у творчості письменників Дніпропетровщини. Саме тому об'єктом нашої розвідки стали префіксальні новотвори дніпропетровських митців.

Префіксація – це приєднання префікса до цілого слова й утворення деривата того самого лексико-граматичного класу. Загальнопоширеним є твердження про те, що префіксація в українській лінгвальній практиці – привілей дієслів. Однак, за словами О. Стишова, характерною особливістю української мови кінця ХХ – початку ХХІ століття є активізація іменної, зокрема прикметникової та іменникової, префіксації [4, с. 160]. Частина префіксів, що письменники Дніпропетровщини використовують для продукування okazіоналізмів, співвідносна з прийменниками й розвинулася на їхній основі. До них належать форманти *над-*, *понад-*, *поза- роз-*. Формант *над-* передає значення «перевищення міри, ступеня вияву ознаки»: *Дотик твої надчekanний зриває чеку* (3, с. 56); *Світлові потоки – надреально чесні* (23, с. 43). У певних ситуаціях префікс *над-* вступає у синонімічні відношення з префіксом *супер-*. Несумісність української основи та іншомовного форманта створює потрібну в контексті контрастність: *А ви – за бугром купуєте суперхатини ...* (4, с. 4); *Мені здається, що цей напій для якихось термінаторів із суперпечінкою ...* (20, с. 395).

Питомий префікс *поза-* може виражати оцінку, підкреслюючи перебування за межами того, що названо твірним словом: *Він такий не схожий на наших філфаківських, такий позапартійний, позакомсомольський, позармійський, такий природний, легкий* (21, с. 230).

Префікс *роз-*, зауважує Ж. Колоїз, надає неuzuальним іменникам значення «надмірності» [3, с. 23]: *Її на розмін не пускай дрібний / на модних розбазарах часу* (15, с. 8); *Хто мені про тебе розповів? / Батьків сад темний розшум сосен* (1, с. 80).

На думку В. Чабаненка, словотвірний тип іменників з префіксом *пра-*,

що вказує на давність чи далекий у часі родинний зв'язок, тепер є непродуктивним [5, с. 112]. Мовотворчість письменників Дніпропетровщини презентує новотвори, що порушують норми емпіричної продуктивності й семантичну системність названого типу. Наприклад, у поєднанні з абстрактними іменниками цей формант підсилює їхню якість, наголошує на більшій значущості: *Вдягни його в ошаття з пранадії* (8, с. 51); *Мене засуджують хрести на вічні прамуки Тантала* (11, с. 27); *Не з прагординь моя звелась зоря* (9, с. 40). Дериваційною базою оказіональних похідних іноді є конкретні іменники. Префікс *пра-* у структурі їхніх значень підкреслює первинність поняття, названого мотивувальною основою: *Прапагорб Кия – брам не відчиня* (6, с. 80); *І хто скаже мені, де ж воно, празерно, / де ж воно пранасіння?* (11, с. 115). Цей формант використовують і для продукування неuzuальних прикметників, зрідка числівників, у яких він посилює інтенсивність вираження ознаки: *Давно спалив праюні сні* (7, с. 188); *Спить козацький прамогутній дуб* (10, с. 229); *Праперше, ще з часів «до себе», / з якихось прадалеких днів* (12, с. 87); *У пралісовій чорній бороді / Сьогодні, мабуть, папороть цвістиме* (13, с. 13).

Під час утворення оказіоналізмів, крім власне префіксів, доволі часто послуговуються й префіксоїдами – «першими елементами композитів, що співвідносяться із повнозначними словами і повторюються у багатьох словах» [1, с. 328]. У своїй мовотворчості дніпропетровські автори використовують такі власне українські префіксоїди, як *все-*, *напів-*. Префіксоїд *все-* передає значення «повноти якості, вираженої другою частиною слова»: *всекришталний ряд* (17, с. 14); *всеправдешні вояки* (7, с. 147); *всещарственна вісімка* (22, с. 13).

Префіксоїд *напів-* виражає в українській мові оцінку ознак та дій як таких, що реалізовані лише наполовину, і поєднується найчастіше з віддієслівними прикметниками. В узуальному словотворі, як зазначає Н. Клименко, цей формант доволі рідко використовують для створення іменників – назв осіб (*напівдикун, напівкочівник, напівсирота*) [2, с.161]. Дніпропетровські письменники поповнюють цей ряд трьома оказіоналізмами: *Але Фідель – не характерник: / Він може так і може сяк – /Напівмитець, напівбосяк* (8, с. 58); *Чому, мовляв, їх судить напівскіф?* / (10, с. 40). Префіксоїд *напів-* привносить в структуру лексичного значення новацій елемент зневаги. Цей формант також використовують під час утворення іменників зі значенням процесуальної ознаки, як-от: *напівобшук, напівдопит* (14, с. 254).

Експресивність новотворів значно зростає за умови, коли дериваційною базою є лексеми на позначення абстрактних понять: *Напівнадія, напівглум* (2, с. 42); *...Напівбожжевільний, напівбездоганий, / До всього ще має характер органний...* (5, с. 12). За допомогою префіксоїда *напів-* також утворено кілька дієслівних новацій: *напіввинести-напіввивести* (13, с. 62), *напівукрасти* (8, с. 169).

Продукуючи оказіоналізми, українські письменники досить активно використовують кількісні компоненти, що, на думку Ж. Колоїз, так само можна кваліфікувати як префіксоїди [3, с. 26], наприклад: *Первозоря братання негасима* (11, с. 19); *Уперше проглядало первомісто* (8, с. 299); *Ти – моя*

берегиня, Марія, /**Стопечальна, столеза** блакить (8, с. 179); *Хоч ми не винні – стопровинні* ... (7, с. 33); *Планетою стогрішно торгувать* (11, с. 568); **Стоживописне май-надвечір'я** (19, с. 10); **Мільйонновічний кристалічний щит** (3, с. 27). Наведені okazіоналізми виявляють тенденції до метафоризації через гіперболізацію числівника.

Для мовотворчості не лише дніпропетровських, а й загалом українських авторів характерне широке використання префіксів і префіксоїдів іншомовного походження, що зумовлено міжмовними контактами, потужним впливом глобалізаційних процесів на мову. В okazіональній деривації письменників Придніпров'я представлені такі запозичені форманти: *анти-, архі-, гіпер-, екс-, інтер-, нео-, пост-, псевдо-, супер-*. На думку Н. Клименко, специфічна роль дериватів з префіксом *анти-* полягає в тому, що вони не називають певний об'єкт, а окреслюють те, чим він не є або чим відрізняється від уже названого, поіменованого за характерними ознаками [2, с. 84]. Митці Дніпропетровщини демонструють кілька подібних неoderиватів: *дивні антипрожектори випромінювали потоки мороку; антисвітловий промінь* (15, с. 194); *День зачінання чи антидень* (23, с. 49).

У фантастичному романі В. Савченка «Під знаком цвіркуна» презентовано кілька іменникових та одна прикметникова новація з префіксом *гіпер-*, що допомагають авторові відтворити надможливості неземних істот: *гіперслух, гіпермова, гіперголоси, гіпермовний* (16, с. 109).

До списку емоційно забарвлених одиниць потрапляють неолексеми з префіксоїдом *інтер-*, наприклад: *І плодилася інтерсвинота / на сивусі і на матючні* (19, с. 14); *Вчила матір продавати на інтербазарі – в штовханні матюкливих, п'яних яничарів* (19, с. 33). Особлива експресивність новотворів досягнута поєднанням іншомовної усіченої основи з питомою розмовною лексикою.

До лексичної групи слів зі значенням неповної відповідності нормі належить неолексеми з префіксом *псевдо-*, як-от: **Псевдодостойник** (7, с. 145), *Нездатність полюбить – Це острів бездуховності, / Закутий у граніт / Чиєсь псевдоскромності* (10, с. 441); **Псевдожайвір** (11, с. 97). Новація *псевдодостойник* відзначена особливим іронічним забарвленням завдяки поєднанню іншомовного префіксоїда й застарілого іменника слов'янського походження, що позначає особу, яка має вищий духовний, військовий чин або посідає керівну урядову посаду.

Функцію позначення часових характеристик в okazіональній деривації письменників Дніпропетровщини виконують префікси *пост-, екс-, нео-*: **Екс-комуніст і поставантюрист**, / *Він цінний, як вулканоземлетрусик* (9, с. 56); *...Та з якогось необожевільного кубла / долинули голоси псевдонімічних коментаторів* (11, с. 10); *Був хлопчак для кримінальних ігор – / В постчекістських босів на підхваті* (6, с. 189); *Де всі оті кати – неонерони, / що снили нас у землю закопать* (11, с. 8).

Отже, префіксація є активним засобом творення емоційної та оцінної лексики. Автори використовують як іншомовні, так і питомо українські префікси та префіксоїди: *анти-, архі-, без-, все-, гіпер-, екс-, інтер-, лже-, над-, напів-, не-*,

недо-, нео-, псевдо-, понад-, поза-, пост-, пра-, роз-, сто-. Поєднання питомих основ з іншомовними формантами, а також сполучення семантично несумісних компонентів створює особливі оцінні конотації.

Список літератури:

- 1.Клименко Н. Ф. Дієслівне основокладання в новогрецькій та українській мовах / Н. Ф. Клименко // Українська елліністика : збірник наукових праць. – К. : Видавничий дім Д. Бураго, 2010. – 316–328 с.
- 2.Клименко Н. Ф. Роль словотворення у сучасній українській номінації // Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : Монографія. – К. : Видавничий Дім Бураго, 2008. – С. 134–227.
- 3.Колоїз Ж.В. Неузואльне словотворення // Ж.В. Колоїз. – Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. – 156 с.
- 4.Стишов О. А. Префіксальні іменні новотвори в сучасних українській та іспанській мовах / О. А. Стишов // Дослідження з лексикології і граматики української мови : збірник наукових праць / Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ : Пороги, 2007. – Вип. 6. – С.159–167.
- 5.Чабаненко В. А. Основи мовної експресії / В. А. Чабаненко. – К. : Вища школа, 1984. – 166 с.

Джерела фактичного матеріалу:

- 1.Бурлаков С. Р. Вибране / С. Р. Бурлаков. – К. : Дніпро. – 1988. – 280 с.
- 2.Грипас В. В. Землетал: Поезії / В. В. Грипас. – Д. : Промінь. – 1975. – 63 с.
- 3.Дружко М. О.Стрітення: Поезії. – Д. : Ліра, 2012. – 76 с.
- 4.Кириченко Ю. І. Перевзування Душі: Поезії / Ю. І. Кириченко. – К. : Книжкова палата України, 2008. – 142 с.
- 5.Кириченко Ю. І. Звіряння у найпотаємнішому: Поезії / Ю. І. Кириченко. – Д. : Журфонд, 2009. – 222 с.
- 6.Кириченко Ю. І. Мотокрос по сталактитовій стіні: Поезії / Ю. І. Кириченко. – К. : Книжкова палата України, 2009. – 222 с.
7. Кириченко Ю. І. Борг шаблям і кобзам: Книга вибраних поезій / Ю. І. Кириченко. – Д. : Поліграфіст, 2003. – 158 с.
8. Кириченко Ю. І. Чаювання з чужим щастям: Інтимна лірика / Ю. І. Кириченко. – К. : Видавничий центр Кухарука, 2002. – 382 с.
9. Кириченко Ю. І.Суд над Мазепою: Вхідження в поемний часопростір / Ю. І. Кириченко. – Д. : Поліграфіст, 2000. – 46с
10. Кібець Ю. І. Провидець: Вибрані поезії / Ю. І. Кібець. – Д. : ПП «Ліра ЛТД», 2005. – 568 с.
11. Корж В. Ф. Чиста сила: поезії / В. Ф. Корж. – К. : Укр.письменник, 2010. – 590 с.
- 12.Нікуліна Н. П. Знамення калини: Вибране / Н. П. Нікуліна. – Д. : Січ. – 2000. – 231 с.
13. Нікуліна Н. П. Пізнання: Поезії / Н. П. Нікуліна. – Д. : Промінь. – 1981. –

62с.

14. Омельченко О. Зачарований обрій: Поезії / О. Омельченко. – Д. : Промінь. – 1984. – 32 с.
15. Савченко В. В. Монолог над безоднею, з того світу інкогніто: Фантастичні романи / В. В. Савченко. – Д. : «Дніпрокнига». – 2004. – 352 с.
16. Савченко В. В. Під знаком цвіркуна: Фантастичний роман / В. В. Савченко. – Д. : «Дніпрокнига». – 2004. – 343 с.
17. Світлична Г. П. Іній: Поезії. – Д.: Пороги. – 2003. – 77с.
18. Світлична Г. П. І буде лет: Вибране / Г. П. Світлична. – К. : Молодь. – 1989. – 320 с.
19. Сіренко В. І. Все було: Поезії / В. І. Сіренко. – Д. : Поліграфіст. – 1999. – 90 с.
20. Степовичка Леся Німці в городі: Проза : в 2 кн.– Д. : ЛІРА. – 2012. – Кн. 1. – 408 с.
21. Степовичка Леся Стернею долі: Поезії. Переклади. Проза / Леся Степовичка. – Д. : Дніпрокнига. – 2007. – 320 с.
22. Чхан М. А. Вибране / М. А. Чхан. – Д. : «Дніпрокнига». – 2007. – 407 с.
23. Чхан М. А. Куранти: Поезії / М. А. Чхан. – Д. : Промінь. – 1973. – 75с.